Litteraturhäfte tidigt 1900-tal: modernismen, de självlärda (sidhänvisning i Levande Texter)

Pär Lagerkvist

Ångest, Vem gick förbi mitt barndoms fönster, Nu löser solen sitt blonda hår,

Spjutet är kastat, Det är vackrast när det skymmer, Far och jag (371)

Edith Södergran

Dagen svalnar, Landet som icke är, Vierge moderne

Gunnar Ekelöf

Kosmisk sömngångare, Blommorna sover, Sonatform Denaturerad prosa, Mig

äger ingen, Jag tror, Du säger "jag"

Karin Boye

Bön till solen, I rörelse , Jag vill möta, Vattnets barn, Ja visst gör det ont

Moa Martinsson

utdrag ur Kvinnor och äppelträd (383)

Ivar Lo-Johansson

utdrag ur Analfabeten (399)

Vilhelm Moberg

Filmklipp Utvandrarna

Harry Martinsson

Aniara, Det ytligas ondska, Omslutet, Kväll i inlandet

Pär Lagerkvist

Ångest, ångest är min arvedel, min strupes sår, mitt hjärtas skri i världen.

Nu styvnar löddrig sky i nattens grova hand, nu stiga skogarna och stela höjder så kargt mot himmelens förkrympta valv. Hur hårt är allt, hur stelnat, svart och stilla

Jag famlar kring i detta dunkla rum, jag känner klippans vassa kant mot mina fingrar, jag river mina uppåtsträckta händer till blods mot molnens frusna trasor.

Ack, mina naglar sliter jag från fingrarna, mina händer river jag såriga, ömma mot berg och mörknad skog, mot himlens svarta järn och mot den kalla jorden!

Ångest, ångest är min arvedel, min strupes sår, mitt hjärtas skri i världen.

Ur Ångest

1916

Vem gick förbi min barndoms fönster och andades på det, vem gick förbi i den djupa barndomsnatten, som ännu inte har några stjärnor.

Med sitt finger gjorde han ett tecken på rutan, på den immiga rutan, med det mjuka av sitt finger och gick vidare i sina tankar. Lämnade mig övergiven för evigt.

Hur skulle jag tyda tecknet, tecknet i imman efter hans andedräkt Det stod kvar en stund, men inte tillräckligt länge för att jag skulle kunna tyda det. Evigheters evighet skulle inte ha räckt till för att tyda det.

När jag steg upp på morgonen var rutan alldeles klar Och jag såg bara världen som den är Allt var mig så främmande i den och min själ var full av ensamhet och ängslan bakom rutan.

Vem gick förbi, förbi i den djupa barndomsnatten och lämnade mig övergiven för evigt.

Pär Lagerkvist (1891-1974)

Ur Aftonland, 1953

Europaskolan Luxemburg

Svenska språk 1

5

10

15

20

25

Analysera och kommentera dikten "Nu löser solen sitt blonda hår" av Pär Lagerkvist ur diktsamlingen Kaos (1919).

Nu löser solen sitt blonda hår

Nu löser solen sitt blonda hår i den första gryningens timma och breder det ut över markens vår där tusende blommor glimma.

Hon väter det tankfull i svalkande dagg i blommornas fuktiga gömmen, hon lossar det varligt från rosornas tagg, men tveksamt, förströdd, som i drömmen.

Hon låter det smeka skog och äng, hon låter det fara för vinden. Nu smeker det barnet i deras säng och de gamla på skrovliga kinden.

Men hennes tanke är borta från allt; vad kan denna glädje väl båta? Hon drömmer bland stjärnor som tusenfalt förstora det levandes gåta.

Hon löser sitt hår och breder det ut i morgonens saliga timma; och drömmer bland världar som gått förut och nya som längtande glimma.

Pär lagerkvist ur Kaos (1919)

Spjutet är kastat och vänder aldrig mer tillbaka. Glödande skall det genomfara mörkret i sin heliga båge.

Utslungat är det för alltid Med sin lågande spets Och ännu inte födda mänskohjärtan väntar att genomborras av det.

Utslungat är spjutet för alltid. Vems är handen som slungade spjutet, vem är spjutkastaren?

Någon måste ha kastat det och att döma av kraften bör det ha varit en mäktig hand. Vem är han som slungat sin andes spjutspets genom mörkret, vem är spjutkastaren?

Det är jag, den genomborrade, som frågar.

Vänd dig om och försök att upptäcka honom. Vänd dig om, du som inte träffades framifrån av hans spjut, du som genomborrades av det under flykten, flykten undan honom.

Varför talar du om en spjutkastare?
Du trodde ju inte ens på spjutet förrän det träffade dig,
du såg aldrig dess heliga båge i mörkret.
Du trodde inte på det som du flydde ifrån
och spjutspetsen överraskade ditt hjärta som en ljungeld.

Spjutkastaren känner ingen. Men hans eld känner du. Varför är det inte nog för dig? Varför ser du långt bort när hans spjutspets brinner i ditt hjärta?

Pär Lagerkvist

Afronland (1953)

Det är vackrast när det skymmer. All den kärlek himlen rymmer ligger samlad i ett dunkelt ljus över jorden, över markens hus.

Allt är ömhet, allt är smekt av händer. Herren själv utplånar fjärran stränder. Allt är nära, allt är långt ifrån. Allt är givet människan som lån.

Allt är mitt, och allt skall tagas från mig, inom kort skall allting tagas från mig. Träden, molnen, marken där jag går. Jag skall vandra — ensam, utan spår.

Pär Lagerkvist

Kaos 1919

Dagen svalnar mot kvällen...
Drick värmen ur min hand,
min hand har samma blod som våren.
Tag min hand, tag min vita arm,
tag mina smala axlars längtan...
Det vore underligt att känna,
en enda natt, en natt som denna,
ditt tunga huvud mot mitt bröst.

II

Du kastade din kärleks röda ros i mitt vita sköte - jag håller fast i mina heta händer din kärleks röda ros som vissnar snart... O du härskare med kalla ögon, jag tar emot den krona du räcker mig, som böjer ned mitt huvud mot mitt hjärta...

III

Jag såg min herre för första gången i dag, darrande kände jag genast igen honom.
Nu känner jag ren hans tunga hand på min lätta arm...
Var är mitt klingande jungfruskratt,
min kvinnofrihet med högburet huvud?
Nu känner jag ren hans fasta grepp om min skälvande kropp,
nu hör jag verklighetens hårda klang
mot mina sköra sköra drömmar.

IV

Du sökte en blomma och fann en frukt. Du sökte en källa och fann ett hav. Du sökte en kvinna och fann en själ du är besviken.

Edith Södergran

Dikter 1916

Landet som icke är

Jag längtar till landet som icke är,
ty allting som är, är jag trött att begära.
Månen berättar mig i silverne runor
om landet som icke är.
Landet, där all vår önskan blir underbart uppfylld,
landet, där alla våra kedjor falla,
landet, där vi svalka vår sargade panna
i månens dagg.
Mitt liv var en het villa.
Men ett har jag funnit och ett har jag verkligen vunnit vägen till landet som icke är.

I landet som icke är där går min älskade med gnistrande krona.

Vem är min älskade? Natten är mörk och stjärnorna dallra till svar.

Vem är min älskade? Vad är hans namn?

Himlarna välva sig högre och högre, och ett människobarn drunknar i ändlösa dimmor och vet intet svar.

Men ett människobarn är ingenting annat än visshet.

Och det sträcker ut sina armar högre än alla himlar.

Och det kommer ett svar: Jag är den du älskar och alltid skall älska.

Edith Södergran, 1925

Vierge moderne

Jag är ett barn, en page och ett djärvt beslut, jag är en skrattande strimma av en scharlakanssol...

Jag är ett nät för alla glupska fiskar, jag är en skål för alla kvinnors ära, jag är ett steg mot slumpen och fördärvet, jag är ett språng i friheten och självet...

Jag är blodets viskning i mannens öra, jag är en själens frossa, köttets längtan och förvägran, jag är en ingångsskylt till nya paradis.

Jag är ett vatten, djupt men dristigt upp till knäna, jag är eld och vatten i ärligt sammanhang på fria villkor...

Edith Södergran

Diluxer (1916)

Kosmisk Sömngångare

trädena klär av sig stjärnorna börjar falla. kölden gulnar lövena som skräpar vid solnedgångens stora horisont.

de vissna lövena faller sakta ner över brustna ögon som för alltid stirrar in i himlens undergång.

de vissna lövena lägger sig mjukt över det blinda barnets ögon och över händerna som trevar i sömnen och letar snäckor mellan strandens stenar

och i solnedgångens blodskam lever ännu minnet av den tid då jag själv var blind som ett barn och mina drömmar var ett barns drömmar.

nu är det sent på jorden, och ödet sluter redan mina ögon men drömmarna förvandlar mig återigen till ett barn som letar efter snäckor med ljus och lykta i skymningen som faller över strändernas ödsliga barnkammare och lyssnar till de vackra böljorna som brister i gråt mot strändernas blinda stenar

världen är öde och tom framför havet och skymningen kastar en slöja över min slitna förtvivlan och havet är fjärran framför mina fötter

djupt där nere sover fiskarna lugnt hos sina snäckor hjälp mig att söka hjälp mig att söka för kärlekens skull och tårarna som förvandlats till pärlor djupt nere i havet stjärnorna faller redan förundrade som frågor ur en annan värld och höstvinden svarar med orakelspråk i trädenas grenar fjärran som havet och stjärnorna fjärran som en orörlig tanke i stenarnas grå huvuden som

sedan urminnes tider blinda begrundat det osynliga hjälp mig att söka hjälp mig att söka min egen snäcka som jag älskar blint som ett barn för hoppet om livets pärla hjälp mig att söka innan allt är slut min sista andedräkt försvinner redan som imma bland tång

och sjöstjärnor och mitt ansikte blir allt otydligare som i en dimma och försvinner sakta som en fuktig profil i sanden

en fågel tystnar och en halvsluten blomma viskar ord från en ödemark som varken ser eller hör jag faller och faller i oändligheten fjärran som havet och stjärnorna

hjälp mig att söka hjälp mig att söka för kärlekens skull och tårarna som förvandlats till pärlor djupt nere i havet min längtan driver undan molnena från horisontens tempel fjärran som höstvinden eller mitt sista andedrag som försvinner bland stjärnorna fjärran som stjärnorna i havet

och de vackra böljorna som allesammans är varandras systrar sköljer bort mina fotspår i sanden och brister i gråt mot strandens blinda stenar

hjälp mig att söka min egen snäcka som försvunnit i oändlighetens hav och det stora obestämda som jag älskar blint som ett barn för hoppet om livets pärla ensam ensam som en pelare på slätten och blind som ett barn vars ensamhet den oändliga modern sakta sjunger till sömns

trött och meningslös som ett svar utan fråga eller en fråga utan svar..

trädena klär av sig stjärnorna börjar falla det är sent på jorden Gunnar Ekelöf. Ur "Sent på jorden" (1932) blommorna sover i fönstret och lampan stirrar ljus och fönstret stirrar tanklöst ut i mörkret utanför tavlorna visar själlöst sitt anförtrodda innehåll och flugorna står stilla på väggarna och tänker

blommorna lutar sig mot natten och lampan spinner ljus i hörnet spinner katten yllegarn att sova med på spisen snarkar kaffepannan då och då med välbehag och barnena leker tyst med ord på golvet

det vita dukade bordet väntar på någon vars steg aldrig kommer uppför trappan

ett tåg som genomborrar tystnaden i fjärran avslöjar inte tingenas hemlighet men ödet räknar klockans slag med decimaler.

Gunnar Ekelöf Sent på jorden 1932

Sonatform

Denaturerad prosa

krossa bokstävlarna mellan tänderna gäspa vokalerelden brinner i helvete kräkas och spotta nu eller aldrig jag och svindel du eller aldrig svindel nu eller aldrig.

vi börjar om

krossa bokstävlarna makadam och tänderna gäspar

vokaler, svetten rinner i helvete jag dör i mina vindlingar kräkas nu eller aldrig svindel jag och du. jag och han hon det. vi börjar om. jag och han hon det. vi börjar om. jag och han hon det. skrik och rop: det går fort vilken rasande fart i luft och helvete i mina vindlingar som vansinnet i luften svindel, skrik och rop: han faller han har fallit. det var bra det gick fort vilken rasande fart i luft och helvete i mina vindlingar kräkas nu eller aldrig svindel jag och du. jag och han hon det. vi börjar om. jag och han hon det.

vi börjar om

krossa bokstävlarna mellan tänderna gäspa vokaler, el-

den brinner i helvete kräkas och spotta nu eller aldrig jag och svindel du eller aldrig svindel nu eller aldrig.

Gunnar Ekelöf

Sent på jorden 1932

Mig äger ingen ej ens jag själv Förklara mig gåtan Förklara mig sanningen "Ingen äger dig Döden finns inte Allt är visshet Det du tänkt det du känt är odelbart, förintas inte Vinden, en herde blåser toner i ditt huvud En knippe flöjter och bäckenet en trumma slagträn av olika ljud dova som livet Du ligger här och låter det ske som en gång skedde Ditt budskap bärs vida omkring Kamelerna reser sig deras klockor ljuder Du färdas Du färdas men som en av himlakropparna Det som binder dig gör din bana oregelbunden gör dig fri

Gunnar Ekelöf 1969

Partitur 1965-1968

Jag tror på den ensamma människan, på henne som vandrar ensam, som inte hundlikt löper till sin vittring, som inte varglikt flyr för mänskovittring: På en gång människa och anti-människa.

Hur nå gemenskap?

Fly den övre och yttre vägen:

Det som är boskap i andra är boskap också i dig.

Gå den undre och inre vägen:

Det som är botten i dig är botten också i andra.

Svårt att vänja sig vid sig själv.

Svårt att vänja sig av med sig själv.

Den som gör det skall ändå aldrig bli övergiven.

Den som gör det skall ändå alltid förbli solidarisk.

Det opraktiska är det enda praktiska

i längden.

Gunnar Ekelöf. Färjesång. Bonnier 1941

Du säger 'jag' och 'det gäller mig'
men det gäller ett vad:
I verklighet är du ingen.
Så jaglös, naken och formlös är verkligheten!
Det var i skräck inför den du började klä dig,
började uppföra dig och kalla dig 'jag',
klamra dig fast vid ett halmstrå.
I verklighet är du ingen.
Rättsorning, mänskovärde, viljefrihet,
allt är bilder målade med skräck i verklighetens tomma sal,
skräck att vidgå något bortom rätt och orätt, bortom sats
och motsats!

I verklighet är du ingen.

Själv utanför gott och ont en valplats för gott och ont,
det övre vilddjurets kamp mot det undre –
sanningen du anar ibland som en avgrund vid vägen,
utan att våga veta, utan att vilja veta,
du som hisnar för minsta grop!
I verklighet är du ingen.
En plats, ett plagg, ett namn –
allt annat är bara din önskan,
ditt jag en önskan, din ofrälsthet en, din frälsthet en annan:
Allt har du tagit i förskott!

Frälsning, det finns ingen frälsning! Du drömmer dig frälsning

stammar Uppstånden! Och Helig! – ty så är din önskan.
Och människans lott står oföränderligt fast
Men du har hunnit ännu ett steg på ditt önskandes byggnad:
Ännu en önskan av alla de tänkbara tusen och tusen
har blivit dig möjlig, nödvändig, viss och slutligen faktum,
liksom du själv som också var önskan från början,
liksom det magiska namnet föräldrarna gett dig
att skydda från mörker och jaglöshet,
att skilja just dig från tusen liknande och nästan lika.
Och ändå är du i botten så namnlös som natten och mörkret:
I verklighet är du ingen.
Gunnar Ekelöf. Färjesång. Bonnier 1941

Bön till solen

Skoningslöse med ögon som aldrig har sett mörkret! Frigörare som med gyllene hamrar bräcker isar! Rädda mig!

Raka som smala streck sugs blommornas stänglar i höjden: närmare dig vill kalkarna skälva. Träden slungar sin kraft som pelare mot sin härlighet: först där uppe breder de ut sin ljustörstiga bladfamn, hängivna.

Människan drog du från en jordfast sten med blinda blickar till en vandrande vajande växt med himmelsvind om pannan. Din är stängel och stam. Din är min ryggrad.

Rädda den.
Inte mitt liv. Inte mitt skinn.
Över det yttre råder inga gudar.
Med släckta ögon och brutna lemmar
är den din, som levde rak,
och hos den som dör rak
finns du, när mörker slukar mörker.
Mullret stiger. Natten sväller.
Livet skimrar så djupt dyrbart.
Rädda, rädda, seende gud,
vad du skänkte.

För trädets skull 1935

I rörelse

Den mätta dagen, den är aldrig störst. Den bästa dagen är en dag av törst.

Nog finns det mål och mening i vår färd men det är vägen, som är mödan värd.

Det bästa målet är en nattlång rast, där elden tänds och brödet bryts i hast.

På ställen, där man sover blott en gång, blir sömnen trygg och drömmen full av sång.

Bryt upp, bryt upp! Den nya dagen gryr. Oändligt är vårt stora äventyr.

Ur diktsamlingen "<u>Härdarna</u>". 1927

Jag vill möta...

Rustad, rak och pansarsluten gick jag fram -- men av skräck var brynjan gjuten och av skam.

Jag vill kasta mina vapen, svärd och sköld. All den hårda fiendskapen var min köld.

Jag har sett de torra fröna gro till slut. Jag har sett det ljusa gröna vecklas ut.

Mäktigt är det späda livet mer än järn, fram ur jordens hjärta drivet utan värn.

Våren gryr i vinterns trakter, där jag frös. Jag vill möta livets makter vapenlös.

Härdarna 1927

Vattnets barn

Kring vår vagga böljade mjuka som sjögräs genomskinliga vattenandar, ogripbara. Tidlöst lyckliga vilade vi i vindlöst djup.

Vem slet oss bort ur vårt hem? Som virvlande bubblor susade vi mot dagern, som glimmande silverfiskar gled vi i blygrått hav. Så stod vi med drypande hår på stranden en morgon i ett främmande land.

Aldrig hittar vi hem. Vi vandrar fram som i dröm. Våra fuktiga, dunkla ögon är skygga för solen. Våra svala och milda händer är skygga att handla. Våra flytande, vikande själar är skygga att älska. De slingrar sig som ormar för allt svidande hett...

Vi går som i dröm, vår värld är skum. Vårt fjärran svala leende är hälsning från vår faders rike, där portarna välver sig av glasgrönt vatten -portarna till evig vila.

Ur diktsamlingen "Härdarna".

Ja visst gör det ont

Ja visst gör det ont när knoppar brister.
Varför skulle annars våren tveka?
Varför skulle all vår heta längtan
bindas i det frusna bitterbleka?
Höljet var ju knoppen hela vintern.
Vad är det för nytt, som tär och spränger?
Ja visst gör det ont när knoppar brister,
ont för det som växer

och det som stänger.

Ja nog är det svårt när droppar faller. Skälvande av ängslan tungt de hänger, klamrar sig vid kvisten, sväller, glider - tyngden drar dem neråt, hur de klänger. Svårt att vara oviss, rädd och delad, svårt att känna djupet dra och kalla, ändå sitta kvar och bara darra - svårt att vilja stanna

och vilja falla.

Då, när det är värst och inget hjälper, Brister som i jubel trädets knoppar. Då, när ingen rädsla längre håller, faller i ett glitter kvistens droppar glömmer att de skrämdes av det nya glömmer att de ängslades för färden känner en sekund sin största trygghet, vilar i den tillit

som skapar världen.

Karin Boye

Ur diktsamlingen "För trädets skull". 1935

"Den stenstumt döve började att skildra det värsta ljud han hört. Det hördes inte. Jo, just när örats hinnor sprängdes sönder kom som ett sus av sorgsen säv, det sista – när fototurben sprängde Dorisburg. Det hördes inte, slutade den döve. Mitt öra hann ej vara med när själen söndersprängdes, när kroppen sönderslängdes när en kvadratmil stadsmark vrängde sig ut och in då fototurben sprängde den stora stad som hetat Dorisburg.

Så talade den döve som var död. Men då det sagts att stenar skola ropa så talade den döde i en sten. Han ropade ur stenen: kan ni höra. Han ropade ur stenen: hör ni inte. Jag kommer ifrån staden Dorisburg.

Sen började den blinde att berätta om det ohyggligt starka skenet som bländat honom. Han kunde inte skildra det. Han nämnde bara en detalj: han såg med nacken. Hela huvudskålen blev ett öga som bländades utöver sprängningsgränsen lyftes och for bort i blind förtröstan på dödens sömn. Men den blev ingen sömn.

Och just i detta liknar han den döve.
Och då det sagts att stenar skola ropa
så ropar han ur stenar med den döve.
Så ropar de ur stenar med varandra.
Så ropar de ur stenar med Kassandra.

Till miman rusar jag som om jag kunde det hemska dådet hejda med min nöd. Men miman visar allt, omutligt klar till sista bilden tar den brand och död och vänd till passagerarna jag ropar min smärtas smärta över Doris död:

Det finnes skydd mot nästan allt som är mot eld och skador genom storm och köld ja, räkna upp vad slag som tänkas kan. Men det finns inget skydd mot människan.

När det behövs ser ändå ingen klart. Nej, bara när det gällde att slå ner och arma ut vad hjärtat sammanspart av dröm att leva på i onda kalla år.

Då bländas miman av ett blixtblått sken och jag blir stum för det som övergår den arma Jorden, hitåt skenet slår in i mitt hjärta som ett öppet sår. Och jag den trogna mimans blå liturg i isat blod det onda budet får att Doris dog i fjärran Dorisburg."

Ur Harry Martinsons "Aniara" (1956).

DET YTLIGAS ONDSKA

Att se det onda som det bottenlösa och skänka ondskan avgrundsdjupets rang det är att gömma huvudet i sanden där ytlighetens djinner rycka fram.

En ytlig hord drar ut att allt föröda, en ytlig mordeld i dess väsen pyr och det som drev till denna plikt att döda var en förflackad lust till äventyr.

Det ondas äventyr på jordens yta är inga bottenlösa själars dåd, men illdåd av förytligade horder av folk som aldrig nåtts av djupens råd.

Där ytans djinner glitterögda tåga vid plikten bundna av sin lust till dåd där tänds det onda äventyrets låga och härjar jordens yta utan nåd.

Harry Martinsson

Passad 1945

HARRY MARTINSSON)

OMSLUTET

Vi satt på fjädervagnen med de vackersnidade ekrarna.

Höstkväll på den smala vägen mellan skogsgömda fält.

Månen just uppstigen mellan åkerlapparna
i den gulnade hästhavrens tid.

Den stora tidspiskan var inte uppfunnen.

Framtiden var mera en dunkel och ouppfylld saga än ett mål.

Vi halvdrömde nästan vår färd medan vi for.

Satt tyst mellan Olga och Alma.

Deras schalvärme, deras närvaro i allt som i denna stund var, mumlade melodiskt en trygghet i skogar begraven, att där bevaras hos ett sus alltid hörbart i minnet av den saktgående vagnen.

Evigt minnesvärd den resan alltid för erinringens kärlek ett outnötbart fynd.

HARRY MARTINSON (f 1904)

Kväll i inlandet

Tyst gåtan speglas. Den spinner afton i stillnad säv. Här finns en skirhet som ingen märker i gräsets väv.

Tyst boskap stirrar med gröna ögon. Den vandrar kvällslugn till vattnet ned. Och insjön håller till alla munnar sin jättesked.

vackersnidade vackert snickrade tidspiskan modern stress melodisk mjuk röst, av ordet melodi

